

A KÖNYVTÁRÜGYI KONFERENCIA UTÁN

Egy éve volt a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia...

PAPP István

Egy éve annak, hogy a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ülésezett. Nem hosszú ez az idő - különösen ismerve területünk kissé álmos tempóját -, mégis elegendőnek látszik arra, hogy lemérjük, gyümölcsözött-e az a nagy nekibuzdulás, ami a Konferencián valamennyiünket eltöltött.

Nos, látványos eredményekről, változásokról nem számolhatunk be; őszintén szólva, reálisan nem is számíthattunk rájuk. Szerintem az eltelt év legfőbb pozitívuma, hogy a Konferencia gondolatai tovább érlelődtek, a változtatás szükségessége és irányai még nyilvánvalóbbakká váltak, mégpedig pontosan igazolva a szekcióülések, tézisek és a hozzászólások állásfoglalásait. Megkezdődött a Konferencia határozatainak realizálása, még ha ez egyelőre csak a tervezés, a koncepciógyártás, a megbeszélés stádiumában is tart. Az elért eredmények mellett súlyos gondokkal is szembe kellett néznünk; a Konferencia után nem változtak meg egy csapásra a feltételek, amelyek között a növekvő társadalmi igényeket és szükségleteket ki kell elégítenünk. Mindennapos szívós, nem lankadó kétfrontos harcot kell folytatnunk: részint a jelen adottságai maximális kihasználása révén ellátni a szolgálat napi feladatait, részint pedig meggyőzni a felelős szerveket a személyi és tárgyi feltételek reális fejlesztésének elodázhatatlanságáról.

Eléggé nem értékelhető ténynek s egyben eredménynek tekintem azt a szemléletbeli egységességet, amely a Konferencián megnyilvánult. Ha sikerül ezt a szemléletmódot erősítenünk, általánossá tennünk, akkor máris biztosítottuk a határozatok valóra váltásának szubjektív előfeltételét. Ezért talán nem lesz felesleges, ha röviden és a teljesség igénye nélkül visszapillantunk a Konferencián megfogalmazott feladatokra és elgondolkozunk a "hogyan tovább"-on.

A KÖNYVTÁRÚGY TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁGA

A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia vezérgondolata a könyvtárak társadalmi beágyazottsága volt, pontosabban a könyvtárak e l k ö t e l e z e t t s é - g e a szocializmust építő társadalom iránt. Ebből következően a társadalom életfolyamataival összefüggésben vizsgáltattak és kerültek megvitatásra a problémák. Jogos büszkeséggel nyugtázhatjuk a Konferencián részt vevő miniszterhelyettes véleményét, aki nagyra értékelte a könyvtárosok társadalmi felelősségtudatát, ha úgy tetszik politikus gondolkodását, problémakezelését a szűkebben vett szakmai kérdések feldolgozásánál is. Nem öncélnak tekintjük a könyvtárügy fejlesztését, nem magunknak akarunk palotákat és gazdag állományokat, korszerű technikai felszerelést és a szolgáltatások differenciált rendszerét, hanem a társadalmi igényekkel, a lappangó és jövőbeli szükségletekkel egybevetve kívánjuk kibontakoztatni a könyvtári szolgálatot, ennek érdekében sürgetve a személyi és anyagi feltételek gyorsabb ütemű növelését.

Nem a szakmai elfogultság, hanem a tények objektív vizsgálata eredményezte az Ajánlások megállapítását: a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási rendszer a l a p o z ó s z e r e p e t tölt be a termelés, a kutatás, az oktatás, a közművelődés és a közélet dokumentumokra alapozott információkkal való ellátásában. S a felelősség érzete mondatta azt, hogy a társadalmi művelődés intézményrendszerében a könyvtárak fontossága az általános iskoláéhoz hasonlítható. A művelődés folyamatában mindig jelen van a nevelés-nevelődés, informálás-informálódás kettőssége, ez jelentkezik a könyvtári rendszer egészében is egy sajátos munkamegosztás formájában, de jelentkezik minden egyes könyvtár napi munkájában is a funkciók megszabta arányokban.

A könyvtárügy társadalmi meghatározottságából következik valamennyi tennivalónk. Itt talán csak három feladatot emelnék ki. Az első az, hogy a könyvtárnak tudatosan kell szolgálnia a társadalom általános és konkrét céljait. Ebből következik a második, ami a folyamatos igényvizsgálatot, s ezen túlmenően lassan már a hatásvizsgálatot jelenti. S a harmadik, amit az előző kettő alapoz meg: reális fejlesztési tervek kidolgozása és elfogadtatása.

AZ ELLÁTÁS SÜLYPONTJAI

A könyvtári szolgálat alapelve a legteljesebb demokratizmus: mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni a dokumentumbázis teljességét. Sok példa azonban arra int, hogy azonos használati feltételeket már objektív tényezők miatt (lakóhely, iskolázottság stb.) sem lehet mindenki számára biztosítani, nem beszélve arról, hogy az azonos feltételek csak növelik a hátrányos helyzetből indulók hendikepjét. Ezért is - általánosabb megfontolások mellett - jutott a Konferencia arra az álláspontra, hogy éppen a demokratizmus, az egész társadalom érdeke kívánja meg, hogy az ellátási rendszeren belül súlypontokat kell képez-

ni, s a figyelmet, az erőforrásokat ide kell koncentrálni. Nem kizárólagosságot jelent ez, hanem hangsúlyozást, a munka irányultságát: a bizonyos használoi kategóriák számára kifejlesztett szolgáltatásokat mások is igénybe vehetik, a súlypontképzés alapján növelt intézményi ellátottság minden használó számára nyereséget jelent.

Az Ajánlások a következő súlypontokat jelölték ki az ellátásban; a munkásosztály, az ifjúság s az alkotó és jelentős társadalmi kihatású döntéseket hozó személyek. Röviden vegyük számba az e területeken jelentkező problémákat, feladatokat.

A m u n k á s o s z t á l y könyvtári ellátásáról lévén szó, kiemelt szerepet játszanak a s z a k s z e r v e z e t i k ö n y v t á r a k - nem mintha a tanácsai könyvtárak megfeledezhetnének ezzel kapcsolatos felelősségükről. A Konferencián imponáló módon jelentkezett a tudatos, átgondolt szakszervezeti könyvtárpolitika, amely abból eredt, hogy a szakszervezeti mozgalom nevelő tevékenysége egyik pillérének tekinti könyvtárait. A szakszervezeti küldöttek hozzászólásai hangzatos deklarációknak minősülhetnének, ha minden szavuknak nem volna meg az aranyfedezete is. Már régen a kezünkben van a SZOT Elnökségének állásfoglalása - "Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezéséhez", - ami világosan kitűzi az elérendő célt: a szakszervezeti könyvtárak szolgáltatásainak, munkájának magasabb szintjét. A pontosan meghatározott tartalmi feladatok s ezek valóra váltását garantáló személyi és tárgyi feltételek egysége előrelátó könyvtárfejlesztési koncepció tükrökre. Várhatóan további állásfoglalások fognak megjelenni a könyvtári munka egyes részterületeit illetően is (pl. állománygyarapítási irányelvek). Mindez arra mutat, hogy a szakszervezeti hálózatokban is az extenzív fejlődés szakasza után az intenzív szakasz van kibontakozóban. Éppen a mozgalmi feladatok maradéktalan végrehajtása érdekében szükséges az intézményi vonások erősítése; ez pedig azt jelenti, hogy nem nyújthat alacsonyabb ellátási színvonalat a szakszervezeti könyvtár, mint a megfelelő tanácsai könyvtár. A tartalmi munkával szemben támasztott követelmények növekedése, a könyvtárépítések, átalakítások, korszerűsítések mind ennek az elvnek megvalósulását jelentik. S már türelmetlenül várjuk az épülő dunaujvárosi könyvtár elkészültét, mert ez lesz az első olyan szakszervezeti könyvtár, amely méreteit tekintve is méltó párja a nagy tanácsai könyvtáraknak. Tegyük hozzá mindjárt azt is, hogy ezen az alapon bontakozhat ki igazán a tanácsai és a szakszervezeti könyvtárhálózat együttműködése: az egymás mellé rendeltségi viszonyból következő ésszerű munkamegosztáson. Az elnökségi határozat ebben a vonatkozásban is egyértelmű és konstruktív álláspontot képvisel.

Vitatható, de én mégis a munkásosztály könyvtári ellátása szempontjából vetem fel a f ő v á r o s k ö n y v t á r ü g y é n e k e l m a r a d o t t - s á g á t . Az egész lakosságot hátrányosan érinti, de különösen a külső lakóterületeket, a munkásnegyedeket. A negyedik ötéves tervben épül ugyan néhány

nagy művelődési központ, s ezekben könyvtár is, de mindez még kevés. Félő az is, hogy ezek a könyvtárak, kerületközi funkciójukhoz képest, alultervezettek lesznek. Nincs hely itt arra, hogy részletesen elemezzem a fővárosi és a vidéki könyvtárügy egyenetlen fejlődését, csak azt vetem fel: végre el kellene készíteni azt az összehasonlító tanulmányt, amely például összevetné egy megyeszékhely és valamelyik fővárosi kerület könyvtári ellátottságát.

Ha úgy tetszik, általános feladat, de kell, hogy különös nyomatékot kapjon a munkások, a fizikai dolgozók oldaláról a könyvtárhasználat szokásának elterjesztése, az i n f o r m á l ó d á s i k é s z s é g kialakítása. Nyilván nehezebb dolog a felnőttek nevelésével foglalkozni, mint a fiatalokéval, sokkal több erőfeszítésre van szükség viszonylag szerényebb eredmények eléréséhez is. Mégsem lehet félretenni ezt a feladatot, hanem a könyvtárpedagógiai módszerek változatos eszköztárával, a hatékony propagandaeszközök bevezetésével kell a magunk részéről is elősegítenünk a mélyben munkáló, döntő tényezők (az iskolázottság, a munkamegosztásban elfoglalt hely stb.) hatásának érvényesülését.

A z i f j u s á g könyvtárhasználatára - talán nem túlzás - kulcskérdés a jövő társadalma szempontjából. Persze, tulajdonképpen nem az a fontos, hogy olvas-e, jár-e könyvtárba a gyerek, a fiatal, hanem hogy képes lesz-e önállóan tájékozódni, kifejlődik-e benne az információéhség, s rendelkezik-e azokkal a készségekkel, ismeretekkel, amelyek az információk összegyűjtéséhez, feldolgozásához és felhasználásához szükségesek, végül, de nem utolsó sorban: kibontakozik-e benne az önmagával szemben való igényesség, a teljesebb emberré válás igénye. Világos, hogy csakis ezeknek a céloknak az alárendeltségében beszélhetünk a könyvtár fontosságáról, mégpedig az i s k o l a é s a k ö n y v t á r viszonylatában.

A korszerű iskolával szemben támasztott követelmény, vagyis az önálló tájékozódásra, ítéletalkotásra, az alkotó munkára való nevelés (témánk szempontjából most ezeket a célokat emeltük ki) a könyvtárosok szempontjából a könyvre, a könyvtárra, a sokféle segédeszközt kezelő központra (resource centre) alapozott didaktika megvalósítását jelenti. De ennél többről is van szó: amikor az önálló információszerzés készségének kialakításáról beszélünk, lényegében a pedagógia egyik fajta z á r t s á g a, a merev tantervi keretekbe, tankönyvekbe zárt, a teljesség illúzióját nyújtó s ezért beszűkítő tananyag ellen hadakozunk. Ezzel azonban hozzájárulunk az iskola szervezeti elszigeteltségének, zártságának feloldásához is: ha bármely más intézményhez, akkor az iskolához kell igen szorosan kapcsolódnia a könyvtárnak (s itt nem az iskolai könyvtárról van szó!): miért csak a művelődési otthonnal vagyunk képesek közös épületben elképzelni a könyvtárat? Miért ne lehetne iskolával, iskolába, iskola mellé építeni? S talán ez is segítene a harmadik fajta zártságot feloldani, a felnőtt társadalommal való esetleges és hivatalos kapcsolatokat napi, természetesen kölcsönhatássá formálni.

A fentieket inkább csak a gondolatok ébresztése szándékával mondtam el, hiszen tulmegy a mi illetékességünkön. Ami ránk tartozik, az az, hogy az iskolába járó és a tanulmányait már befejezett ifjúság könyvtári ellátását a tanácsi és az iskolai könyvtárak összehangolt fejlesztésével és munkájával kell biztosítani. Jó alapot nyújt ehhez az MSzMP Agitációs és Propaganda Bizottságának a határozata erről a feladatról. Ezzel azonban nincs megoldva a kérdés: napról-napra, a könyvtári szolgálat minden szintjén külön-külön meg kell vinni a harcot.

Az ifjúság könyvtári ellátásáról beszélve nem feledkezhetünk meg két igen fontos tényezőről, a pedagógusképző intézmények és a honvédség szerepéről. Addig ugyanis nem várhatunk fordulatot a könyvtárhasználatra - értsd: az önálló tájékozódásra stb. - való nevelésben, ameddig magában a pedagógusképzésben és továbbképzésben nem kap kellő hangsúlyt ez a probléma. A honvédségről pedig azért történik itt említés, mert óriási pedagógiai lehetőségei vannak. Mi egy kissé meg is feledkeztünk a néphadseregben folyó nevelőmunkáról s az ehhez kapcsolódó könyvtári tevékenységről, pedig már jó ideje igen egészséges fejlődés indult meg a honvédségi könyvtárak terén, s hozott már eddig is szép eredményeket. Éppen az olvasók, olvasóink érdekében kell a jövőben szorosabbra fűzni kapcsolatainkat, kialakítani az együttműködés további formáit.

S még egyről az ifjúság ügyében: az ifjúsági részlegekről, vagyis a 14 évnél idősebb fiatalok kiszolgálásáról. Két nézet alakult ki nálunk: az egyik sürgette, a másik ellenezte külön ifjúsági részlegek felállítását. Egy bizonyos: nem nyugodhatunk bele, mint ahogyan az egész világon nem nyugszanak bele abba (ld. a KMK ezen a téren lefolytatott nemzetközi felmérését), hogy a fiatalok ellátását elintéztetnek vegyük azzal a felkiáltással: ugyanazt kapják ők is, mint a felnőttek, számukra is az a legjobb. Persze, hogy azt kapják, de mást is, és másképpen is. Meg kell találnunk az utat a fiatalokhoz: ez pedig elsősorban nem szervezeti, hanem pedagógiai kérdés, amelynek nyilván lehetnek szervezeti konzekvenciái is.

Az alkotó és jelentős társadalmi kihatású döntéseket hozó személyek - kissé bonyolult fogalmazásnak tűnik. Miért ne lehetne egyszerűen értelmiséget mondani? Nem lehet, mert ez a fogalom több is és kevesebb is, mint az értelmiség. Olyan társadalmi folyamatok indokolják ezt a megkülönböztetést, mint a szocialista demokrácia kibontakozása, mint a gazdaságirányítás új rendszere, amelyek egyre több embertől s messze nem csak az értelmiségektől kívánják meg a tájékozottságot, egyre magasabb színvonalú felkészültséget, szakmai tudást. Ezt a problémakört ezért inkább a szakirodalmi ellátás kérdésének látom. E területen a fő feladatokat így lehetne összefoglalni: a lehető legszorosabb kapcsolatokat, a legtermékenyebb együttműködést kell kialakítani a népgazdasági információs rendszer (ezen belül a szakirodalmi információs rendszer) és a könyvtárügy között; a társadalomtudományok

szakirodalmi ellátottságának fejlesztése érdekében ki kell építeni az egyes társadalomtudományok információs rendszerét, a megfelelő kooperációs kapcsolatokkal; fokozott mértékben kell kielégíteni a vidéki szakirodalmi igényeket. A röviden összefoglalt feladatok óriási munkát és beruházási, fejlesztési szükségleteket jelentenek. Ismétlések elkerülése végett elég, ha utalok a Konferencia téziseire és hozzászólásaira (pl. az országos szakkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak épületproblémái). Itt arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a feladat tulnyomórészt a nyilvános általános és szakkönyvtárakra hárul. Egyre nyilvánvalóbb, hogy az országos szakirodalmi ellátás aktív oldalát ezek az intézmények kell hogy jelentsék, míg az intézményi-vállalati keretek között működő könyvtárak többnyire mint a szolgáltatások élvezői jelentkeznek. S ez helyesen van így. Ugyanakkor azonban nyilvános könyvtárainknak rendelkezésükre kell bocsátanunk mindazokat az erőforrásokat, amelyek szükségesek ezen szerepük betöltéséhez. (Számos példa van arra, hogy vállalati könyvtárak beszerzési keretei messze meghaladják akár egyetemi könyvtárakét is.) Különös figyelmet érdemel s újra megvizsgálandó témának látszik a vidéki nagy általános nyilvános könyvtárak - nevezzük nevén a gyereket: a megyei könyvtárak - szerepköre a szakirodalmi ellátásban. Ugy tetszik, hogy jóval túllépik azokat a határokat, amelyeket néhány évvel ezelőtt érvényeseknek képzelünk. Ez teljesen új megvilágításba helyezi a környező szakkönyvtárakkal való kapcsolatukat is.

A KÖNYVTÁRÜGY ÚJ FEJLŐDÉSI SZAKASZA

Amikor a könyvtárügy egységét szoktuk emlegetni, a különféle könyvtártípusok, hálózatok összehangolt, feladatmegosztáson alapuló működésére gondoltunk. Erre gondolunk ma is, sőt még nagyobb nyomatók helyeződik rá. De a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia után egy újabb értelmet is nyert ez a gondolat, nem kevésbé fontosat, mint az előbbi. Ez pedig a könyvtárügy és a rokonterületek egysége. A rokonterületek alatt a népgazdasági információs rendszert, az oktatást és a közművelődést értem. Tehát ha feladatainkat vesszük számba, most már erre a kettős egységkövetelményre kell gondolnunk. A könyvtárügy mint egész egyaránt beletartozik mindhárom magasabb rendszerbe, kiszolgálja azokat, de ugyanakkor megtartja viszonylagos önállóságát is. Ezen az alapon - amelyről jóval szélesebb horizontok nyílnak, mint arról, amely nem volt képes a könyvtári szolgálat minden irányu kötöttségéből adódó következményeket levonni - képzelhető és várható el a könyvtárügy fejlődésének új, intenzív szakasza, amikor a könyvtárak számának a szaporítása helyett a könyvtári szolgálat minőségének javítása a cél, amikor a számszerűség helyett a társadalmi hatásfokkal kezdjük mérni a könyvtárak teljesítményét.

Elengedhetetlen, hogy az együttműködés és az összehangolás nagyobb szerepet kapjon a könyvtárak munkastílusában. Nemcsak hogy az egyes könyvtárakat nem

lehet elszigetelten kezelni, de az ellátási rendszerek között is megfelelő kapcsolatokat kell kiépíteni. Csakis így valósítható meg a könyvtárügy arányos fejlesztése. E cél elérése érdekében a könyvtárpolitika fő módszere kialakulóban van: az igények, szükségletek és adottságok gondos felmérése után kidolgozni azokat a követelményeket, n o r m a t i v á k a t , amelyek a különbözőféle típusú könyvtárak fenntartására, működésére, szolgáltatásaira vonatkoznak, mégpedig úgy, hogy az egyes könyvtártípusokra vonatkozó előírások egymással korrelációban legyenek. A követelményrendszerek a távlati fejlesztés segédeszközei és nem azonnal érvénybe lépő előírások; realizálódásukat feltétlenül meggyorsítaná, ha bizonyos központi pénzügyi alapok is rendelkezésére állnának a szakfelügyeletnek, illetve az érintett főhatóságoknak.

Szerencsés dolog volt az általános nyilvános könyvtárak követelményrendszerének a kidolgozásával kezdeni ezt a munkát. (A dokumentum feltehetően már hamarosan végére ér az államigazgatás illetékes fórumain át megtett útjának, s napvilágot lát, a szakfelügyelet hivatalos álláspontjaként.) Ennek alapján megynként el kell készíteni a 10-15 évre szóló távlati fejlesztési tervet, az általános követelményrendszer helyi konkretizálására.

Folytatni kell a központi tervező munkát is: hasonló normatívákat kell kialakítani további könyvtártípusokra (muzeumi könyvtárak, főiskolai könyvtárak stb.).

A KÖNYVTÁROS

A minőségi fejlesztés l e g f ő b b t é n y e z ő j e mégis a könyvtáros. Ezért nyert az utóbbi időben olyan nagy hangsúlyt a könyvtárosképzés problematikája. Véleményem szerint a Konferencia helyes irányban jelölte meg a továbbképzés útját; ami aggodalommal tölt el, az a megvalósítás üteme. Rendkívül beszűkült a képzési bázis, a tananyag korszerűsítésre szorul, a tanítóképzőkben végre fel kell számolni az egyik szaknak sem előnyös szimbiózist... de nincs értelme a felsorolásnak, mindez közismert. Talán éppen ezért kapott olyan kevés helyet a könyvtári szaksajtóban ez a kérdéskör; pedig az egész szakma érdeke, hogy a képzési rendszer összhangban legyen nemcsak a jelen, de a jövő követelményeivel is.

ÁLLAMI IRÁNYÍTÁS - TÁRSADALMI AKTIVITÁS

Mind nyilvánvalóbbá válik, hogy a kettő egymás nélkül nem lehet meg, mindkettő egyidejű erősödése nélkülözhetetlen hajtóereje a könyvtárügy fejlődésének.

Végre eldőlt kérdés, hogy új k ö n y v t á r i t ö r v é n y t kell előkészíteni. Nem könnyű feladat ez, hosszú évekre szól - de megéri, mert a meg-

változott társadalmi követelményekhez igazodó könyvtárügy jogi keretbe való foglalása egyben távlatot ad az elkövetkező fejlődésnek. A sikeres munka érdekében a legjobb erőket kell mozgósítanunk, igen széles körben, szakmán belül és szakmán kívül egyaránt megvitatnunk a jogszabály rendelkezéseit, s ezt a lehetőséget is felhasználnunk a könyvtárügy társadalmi hasznosságának bebizonyítására, elismertetésére.

A napi gyakorlathoz a s z a k f e l ü g y e l e t kérdése kapcsolódik szorosabban. A közigazgatásban és egyéb területeken bekövetkezett változások a szakfelügyeleti tevékenység erősítését, színvonalának emelését kívánják meg. Nem értek egyet azokkal, akik szerint egyszerűen a módszertani munka szakfelügyeletté való átkereszteléséről van szó. Én a lényegét abban látom, hogy elérkezett az ideje a mérce magasabbra való tételének. Nagyobb követelményeket támasztunk magunkkal szemben, ez feljogosít bennünket arra, hogy másokkal szemben is i g é n y e s e b b e k legyünk: a szakmai tanácsadás mellett számon is kell kérni a munkát, ellenőrizni a szolgáltatások minőségét és észrevételezni a hibákat, hiányosságokat.

Az állami irányítás partnere a könyvtárostársadalom. Biztos vagyok abban, hogy messze nem használtuk ki azokat a lehetőségeket, melyeket a könyvtárosok aktivizálása nyújtana. A keret adott: a M a g y a r K ö n y v t á r o s o k E g y e s ü l e t e ; ezt a szervezetet kellene olyanná fejleszteni, hogy képes legyen a könyvtárosok több ezerre rugó táborát valóban érdekeltté tenni a problémák közös megoldásában, a közös gondolkodásban és a közös cselekvésben.

+ + +

Aránytalanul és talán rapszodikusán vetettem fel e néhány témát, gondolatot. Mentségemre szolgáljon, hogy ez az elmélkedés is azt a folyamatot szeretné segíteni, amely a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia után indult meg, s feltehetően mindjobban kibontakozik.